

İSLÂM AHLÂKI VE ÖZELLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Hüsameddin ERDEM

İslâm, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, güzel ile çirkini ayıramayan, kendi yaptığı putlara taparak Allah'a eş koşan, (1) haksızlık, zülüm ve her çeşit ahlâksızlığın yaygın olduğu bir cemiyet içinde doğmuş ve «CAHİLİYYE DEVRİ» diye nitelendirilen bu çağı «SAADET DEVRİ»ne dönüştürmüştür. Bu inkılâbın gerçek kahramanı ve en büyük ahlâk numunesi de Hz. Muhammed (S.) olmuştur. Hz. Muhammed (S.) İslâm ahlâkının en büyük temsilcisidir; (2) ama O, hiç bir zaman, bu ahlâkın kaidelerini kendi kafasından ve rastgele koymadığı gibi, bütün insanlığı ilgilendiren yaşayış ve davranış ilkelerini ilâhî emre ve vahye dayandırmıştır. (3)

Hz. Peygamber zamanında sistemli bir İslâm Ahlâkından, bir «Ahlâk Felsefesi»nden söz edilememekle beraber, mükemmel bir ahlâkî yaşayışın olduğunu ve bu ahlâkın da iman ile içiçe bulunduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ahlâk, kanaatımızca, İslâm'ın bir parçası değil, O'nun özü ve bütün bünyesine yayılan ruhudur. Müslümanların inanç, amel ve fikir hayatına yön veren tek gerçek kaynak da Kur'ân prensipleridir. (4)

İslâm Ahlâkının Kaynakları :

Ahlâk görüşlerinin çeşitliliği dikkate alındığında, bunların meydana geldiği kaynakların da farklı olduğu görülür. Bunlardan bir kısmı AKLA, bir kısmı CEMİYETE, bir kısmı da VİCDANA, DEVLET OTORİTESİ yahutta DİNİ ve İLÂHÎ kaynaklara dayandırılmaktadır.

İslâm Ahlâkının temel kaynakları ise, KUR'AN, HZ. PEYGAMBERİN SÜNNETİ, İCMA', KIYAS bir de ÖRF ve ÂDET'lerdir.

İslâm Ahlâkının ilk temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim bütün dinî hüküm-

1) Bk. Zümer (39), 3.

2) Bu konuda bilgi için bk. Rum (30), 41; Nahl (16), 58-59; Talâk (65), 33; Bakara (2), 131-132; Nisa (4), 19; Buharî: Nikâh, 36; İbn Hişam: es-Siretü'n-Nebeviyye, I/359, Beyrut-1 391/1971; İbn Kesîr, ebu'l-Fida İsmail: Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, IV/98-99; Beyrut - 1969.

3) Necm (53), 3-4.

4) Bilgi için bk. İsrâ (17), 9; Âl-i İmrân (3), 103; Mâide (5), 15; Enâm (6), 155; Müslim: Mûsafirûn, 139.

lerin çıkarıldığı bir kaynak olduğu gibi, ahlâkî hüküm ve kanunların da çıkarıldığı bir kaynak olmuştur. Bu kaynaktan çıkarılan ahlâkın özelliklerini Muhammed Draz şöyle özetliyor: Kur'an Ahlâkî diğer Ahlâklardan farklı bir ahlâktır. O, geçmişin çeşitli dertlerini ve çeşitliliğini bölünmez bir birliğe, ayrılığı tam bir ahenge çevirmiş ve onları en mükemmel bir şekilde uzlaştırmıştır. Kur'an ahlâkının bir özelliği de yaratıcılığıdır. Bu ahlâk başka hiçbir sistemde olmayan sertlik içinde yumuşaklığı, istikrar içinde terakkiyi ve vahdet içinde çeşitliliği bir araya getirmiştir. (5) Kur'an hem nazari ahlâka ait temel ilkeleri ortaya koymuş; hem de, o zamana kadar hiçbir sistemin başaramadığı bir genişlik içinde amelî ahlâka ait bütün kuralları göstermiş ve en sağlam nazari ahlâk ilkelerini ortaya koymuştur.

Kur'an'ın ahlâkî ayetlerini ilk defa Gazalî «Cevâhiru'l-Kur'an» adlı eserinde ele almışsa da, bu derlemenin hem eksik, hem de eğitim ve öğretimden uzak olduğu söylenebilir. Kur'an ayetleriyle nazari ve amelî İslâm Ahlâkını ilk defa sistemli olarak 1951 yılında Muhammed Draz «La Morale du Koran» (Kur'an Ahlâkî) adlı doktora çalışmasında ele almıştır. Bu çalışmada Draz'ın teorik ahlâka daha çok yer verdiğini görüyoruz. Aynı yolu takip eden ve pratik ahlâka daha fazla ağırlık veren Ali Turgut, 1980 de «Kur'an-ı Kerime Göre Ahlâk Esasları» adlı öğretim üyeliği çalışmasında Kur'an'daki ahlâkî karakterli ayetleri sistematize etmeye çalışmıştır.

Kur'an'dan sonra, İslâm Ahlâkının en büyük kaynağını, Hz. Peygamber'in hayatı, sözleri ve yaşayış prensipleri teşkil eder. Aynı zamanda bunlar, amelî ahlâk alanında uyulması gereken esasları meydana getirirler. Çünkü, Hz. Peygamber (S.) en büyük bir ahlâk üzerine gönderilmiştir. (6) O'nun ahlâkî Kur'an ahlâkının ta kendisidir. (7) Ve bu ahlâk da Yüce Allah'ın ahlâkıdır. (8)

Mükemmel ahlâkî tamamlamak için gönderilmiş olan Hz. Peygamber'in ahlâkla ilgili görüşleri ve çeşitli yaşayış hadis mecmualarının birçok kitap ve bablarında, özellikle de «Ahlâk» ve «Âdâb» bablarında yer almaktadır. Ayrıca «et-Tergîb ve't-Terhîb» kitapları ve Buhari'nin «el-Edebu'l-Müfred» adlı eseri de tam bir ahlâk hadisleri mecmûasıdır.

Kitap ve Sünnete dayanan «KIYAS» ve «İCMA'», dinî meselelerde olduğu gibi, hukukî, ahlâkî, gelenek ve âdetlere ait yeni meseleler hakkında da olabilmektedir. Bu durumlarda, kıyas ve icma'ya müracaat bir

5) Muhammed Draz: La Morale du Koran, s. XVIII - XIX, Paris, 1951.

6) Bk. Kalem (68), 4.

7) Bk. Müslim: Müsafirûn, 139.

8) Bk. Necm (53) 3-4; Nur (24), 63.

Kur'ân emridir. (9) Böylece İslâm Ahlâkı Kur'ân ve Hadislerle de sınırlı kalmamış, icma' ve kıyas gibi metodlarla kendisini geliştirmiş ve daha da zenginleştirmiştir.

«Efkâr-ı Umumiyye» şeklinde tecelli eden örf ve âdetler, ahlâkî kâidelerin ortaya çıkmasında önemli rol oynayan unsurlardandır. Bu müeyyideler aynı zamanda bir hukuk müeyyidesi özelliği de taşırlar. (10) Bazı ahlâkçılar, âdetleri ahlâktan saymasalar da, örf ve âdetin ahlâkla yakın bir ilgisi olduğu muhakkaktır. Ancak, bu örf ve âdetlerin ahlâka temel olabilmesi için ilâhî vahyin ışık tuttuğu bir cemiyette gelişip oluşması şarttır. Çünkü, bu tip örf ve âdetler, nesiller arasındaki kopukluğu önliyerek bütünleşmeyi sağlar.

Nihayet, İslâm Ahlâkı temelde Kitap ve Sünnete dayalı, akla ve hayat gerçeklerine uygun kâideler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslâm Ahlâkının Sahası :

Her dinin ve görüşün kendine has özellikleri olduğu gibi İslâm Dini'nin de kendine has bir inancı, bu inanç üzerine kurulmuş ictimâî, siyasî ve ahlâkî esasları vardır. İslâm bu yönden kusursuz bir bütünlük arz eder.

Said Halim Paşa'nın dediği gibi: «İslâmlaşmak demek, İslâmiyetin inanç, ahlâk ve yaşayışa ait esaslarının tam olarak tatbik edilmesi demektir.» «Kendisinin müslüman olduğunu söyleyen herkesin, dinin esaslarına göre hissedip, düşünüp hareket etmesi gerekir. Bunu yapmadıkça; yani İslâm inanç, ahlâk ve yaşayış biçimine tam olarak kendisini uydurmadıkça, yalnız müslümanlığını itiraf etmesi ona birşey kazandırmaz.

Kant ve Spencer'in ahlâk görüşüne inanan, ictimâî hayatta Fransız, siyasette İngiliz üslûbunu kabul eden bir müslüman ne kadar bilgili olursa olsun, ne yaptığını bilmeyenden başka birşey değildir.» (11)

Bunun içindir ki, esası İslâm Dini olan İslâm Ahlâkı, zaman ve mekân kaydı koymaksızın bütün hayatı içine almaktadır. Merkezde insan olmak üzere, insanın çevresindeki herşeyle olan münasebeti bu ahlâk alanı içine girer. Diğer bir ifadeyle, İslâm'da ahlâk insan hayatının ALT-YAPI'sını teşkil eder, herşeyin temelini, esasını meydana getirir. Bütün insanî ve ictimâî kurumlar bu ALT-YAPI üzerine kurulmuştur.

İnsanla ilgili bütün fiil ve hareketleri şöyle bir daire kabul edersek, işte bu dairenin alanının her noktasında ahlâk vardır. Bu dairenin üye-

9) Bk. Muhammed (47), 10; Casiye (45), 21; Sa'd (38), 28.

10) Bilgi için bk. Muhammed Ebû Zehrâ: İsl. Hukuku Metodolojisi (çv.: A. Şener), s. 236, Ank. 1979; Abdülvehhab Hallâf: İslâm Hukuk Felsefesi (çv.: H. Atay), s. 237, Ank. 1973.

11) Said Halîm Paşa: Buhranlarımız, s. 204-206, İst. tarihsiz.

rinde yükselecek her kurumu ahlâk yakından ilgilendirir ve o kurumların ruhunu teşkil eder. Tevhid inancını gerektiren İslâm Ahlâkı bütün bu ictimâî kurumları bir birlik ve bütünlüğe kavuşturur. Böylece o, felsefî ahlâk anlayışlarının ortaya koyduğu anarşi ve düzensizliği tevhid fikriyle birliğe dönüştürmüş ve bütün insanlık için tek ve eşit bir ahlâk kanunu koymuştur.

İslâm Ahlâkının Özellikleri :

Yukarıda belirttiğimiz kaynaklara dayanan ve zikrettiğimiz sahayı kapsamına alan İslâm Ahlâkının özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz :

1 — Küfür ve şirke düşmüş çeşitli din ve mezheplerin sarıldığı ahlâk prensiplerindeki kusur ve eksiklikler İslâm Ahlâkında bulunmaz. Çünkü, bu ahlâkda, insanın ahlâkî vazife ve mesuliyetlerden kaçıp kurtulması için birtakım açık kapılar bırakılmamıştır.

2 — Âhîret inancının da devreye sokulmasıyla ahlâk prensipleri tam bir değişmezlik kazanmış ve hiç sarsılmayacak bir şekilde kuvvetlenip, insan gidişâtı ve davranışları istikrara kavuşturulmuştur.

3 — İslâm Ahlâkı, gerçeği bütün cepheleriyle ele almıştır. Filozoflarca bölük - pörçük ele alınan gerçeklik, İslâm Ahlâkında bütünleştirilmiştir. Meselâ, hazzın İslâm Ahlâkında yeri vardır, bir değer taşır; ama biricik çözüm yolu ve kurtuluş değildir. Yine «Kemâl»in de bir yeri ve değeri vardır. Vazife de öyle, vicdan da. İşte İslâm Ahlâkı bu dağınık ve tekli çözüm getirme yolunu bir disiplin içinde ve bir ağacın dalları gibi birbirine uygun bir şekilde düzenlemektedir. Burada İslâm Ahlâkının tasvib etmediği nokta, bütün insan davranışlarını bu değerlerin yalnız biriyile açıklamaya çalışması yanlışlığıdır.

4 — İslâm Ahlâkı akılcı ve dinî (Rationnel-Théologique) bir ahlâktır. Bir yandan Metafizik ve tabiatüstü bir kaynaktan doğmakta; diğer taraftan ise, kaideleri açık ve muhakeme ile güçlendirilmektedir. Diğer ahlâklar: Vazife Ahlâkı, Hayır Ahlâkı, Feragat Ahlâkı v.s. diye ayrılırken, İslâm Ahlâkı hem vazifeyi, hem de hayır ve feragatı kendi bünyesinde toplamıştır.

5 — İslâm Ahlâkı, bütün ahlâk problemlerine cevap veren, hayatta her problemi çözümleyen geniş ve cihanşumûl bir sistemdir. Bu kadar geniş ve büyük bir ahlâk sistemi görülmemiştir. Çünkü bu ahlâk, hem ferdî, hem dinî ve hem de ictimâî ihtiyaçları karşılamaktadır. O, bir taraftan Liberalist görülürken, diğer taraftan sıkı bir disiplin kurar. Realist görüşler yanında İdealist bir manzara gösterir. Gerekli olan gelenekleri ve âdetleri koruyarak muhafazakâr görünürken, büsbütün yeni esaslar kurarak büyük bir yenilik hamlesi taşır. Aklî elamanları yanında mistik görüşleri de ihtiva eder. Bu karakterleriyle İslâm Ahlâkı cihanşumûl, uzlaştırıcı ve birleştirici rolünü tam bir başarı ile gerçekleştirir.

6 — İslâm Ahlâkı akla uygun ve teşkilatlı bir yapıdır. Bu yapıda bütün elamanlar işbirliği ile çalışır. Fonksiyonlarını tam bir düzen ve dayanışma içinde işletir. En yüksek bir ideal, pratik bir fiil ile uyur. Çok sert bir kural, yumuşak bir davranışla yumuşatılır ve düzenlenir. Akıl, iman içinde tamamlanır, iman da akılla sağlamlaşır. Fert kendi şahsiyetini geliştirirken cemiyetin genel kaidelerine de ayak uydurur. Cemiyet de mânevî haklarını fertlerine uygularken onlardan lüzumsuz ve faydasız fedakârlıklar istemez, herkesten yapabileceği kadarını bekler.

7 — İslâm Ahlâkının en temel özelliklerinden birisi de pratik olmasıdır. Müslümanlar, işte bu İslâm Ahlâkını yaşıyan kimselerdir. Hayata uygulanan bu ahlâk kurallarında, bir yumuşaklık ve bir hoşgörü vardır.

8 — İslâm Ahlâkında vazifeler sınırlandırılmış ve bir hiyerarşiye tabi tutulmuştur. Mükellef olmanın şartları belirtilmiş, her vazifenin insan gücüne göre ayarlanması esası kabul edilmiştir. Ahlâkî bir emir, aynı zamanda, dinî bir vazife halini almıştır. Bu sebeple, İslâm, insanı yalnız ahlâklı yaparak orada bırakmaz; daha da yükselterek hayırlara anahtar, şerlere kilit yapmayı hedeflemektedir.

الملخص

لقد فتحت الأخلاق الإسلامية أفقاً جديداً في مجال علم الأخلاق ومبادئها وأكبر مثل لهذه الأخلاق وممارستها هو النبي صلى الله عليه وسلم . قد أسس نفسه مبادئ هذه الأخلاق على أمر من الله ووحيه . بناءً على ذلك فان مصادر الأخلاق الإسلامية ومستنداتها هو القرآن والسنة والقياس واجماع الأمة . والقرآن الكريم والسنة النبوية من بينها يأتيان في الدرجة الأولى من الأهمية .

والأخلاق الإسلامية التي تبذلنا منبثقة من القرآن والسنة وملائكة للعقل وحقائق الحياة تشمل جميع مجالات حياة الانسان . هذه الأخلاق كما تشمل الانسان نفسه كحجر لكل شيء تشمل ايضاً جميع مناسباته مع بيئته ومجتمعه . ويمكننا ان نقول ان هذه الأخلاق تشكل الحجر الاساسي للانسان ، والمؤسسات الاجتماعية والانسانية جميعها تقوم على هذه الاساس .

ملاحق الأخلاق الإسلامية الرئيسية

يمكننا ان نلخص مبادئ هذه الأخلاق كما يلي :

- ١- هذه الأخلاق بعيدة كل البعد عن النقص الانساني .
 - ٢- ثمره العمل الاخلاقي تستوجب الثواب او العقاب الاخرى .
 - ٣- الاخلاق الإسلامية منبثقة من الدين العالى والجامع الموحد ومستندة اليه .
 - ٤- هذه الاخلاق سمة وقابلة للتطبيق تتفق وأوامر الدين ومبادئه . كون أى عمل أخلاقياً ودينياً في نفس الوقت يزيد من سلطان هذه الأخلاق في النفوس ، وبهذه الطريقة تكون الاوامر الاخلاقية واجبا دينياً في نفس الوقت .
- وأخيراً الأخلاق الإسلامية تهدف الى رفع مستوى الانسان وسعادته في الدنيا والآخرة .